

16

**Millî Mücadele
Döneminde
Batı Anadolu Eşrafı**

**Western Anatolian
Notables (Eşraf) During
the National Struggle**

Safiye Kıranlar

Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Eşrafı

*Safiye Kıranlar**

Özet

Taşra elitlerini tanımlayan âyan, âyan-ı memleket, mütegalibe, mütehayyizân, vücûh gibi terimlerle aynı anlama gelen eşraf, devlet merkezi ile taşra arasında uzlaşmayı sağlayan aracı bir unsurdur. Eşrafın, devletle olan ilişkileri zaman içinde farklılaşarak dönüşmüştür. Bu durum ülkenin diğer bölgelerine göre pazar ekonomisine çok daha erken dönemde dâhil olma sonucunda feodal ilişkilerin kırıldığı Batı Anadolu bölgesi için ince ama önemli farklılıklar gösterir. Batı Anadolu eşrafı mülk zenginliğine ticaret kaynaklı gelirini de katarak nüfuzunu arttırmış, buna eğitimli olmak gibi önemli bir sıfatı da katmıştır. Bu makalede Millî Mücadele'ye katkısının büyüklüğü sürekli vurgulanan, fakat belirtilen katkının ne olup ne olmadığı netleşmeyen Batı Anadolu eşrafı konu edilmektedir. Makale boyunca bölge eşrafının Millî Mücadele'deki faaliyetlerine ağırlık verileceğinden, bu grubun statüsündeki değişim ile yaşanan hukuki ve idari süreçler üzerinde kısaca durulacaktır. Ayrıca makalenin ilgi alanı olarak, Ege bölgesinin tamamıyla Marmara bölgesinin güneyi, Akdeniz bölgesinin batısı ve İç Anadolu bölgesinden de Eskişehir'i kapsayan Batı Anadolu'nun seçilmesinin nedeni, buraların kurtuluş mücadelesinin kaderinin tayin edildiği alan olmasındandır. Makalede eşraf teriminin tanımı yapıldıktan sonra eşrafın İzmir'in işgalinden Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması aşamasına kadar geçen zaman dilimindeki faaliyetleri anlatılacaktır. Makale metninin oluşturulmasında Batı Anadolu bölgesinde yer alan neredeyse hemen her ilin Millî Mücadele yıllarını anlatan akademik eserlerin katkısı olacaktır. Ayrıca arşiv belgeleri, dönemin basılı eserleri ve süreli yayınlar değerlendirme kapsamına alındığı gibi Millî Mücadele'ye katılan asker ve sivil kişilerin kaleme aldıkları hatıratlar da kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Eşraf, Taşra Elitleri, Millî Mücadele, Yerel Kongre İktidarları, Kuvâ-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, kiranlar[at]sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7556-3797

Western Anatolian Notables (Eşraf) During the National Struggle

Abstract

"Eşraf", which has the same meaning as terms such as "âyan", "âyan-ı memleket", "mütegallibe", "mütehayyizan", "vücuuh", which define the provincial elites, is an intermediary element that provides reconciliation between the state center and the provinces. The relations of the notables with the state transformed over time. This situation shows subtle but important differences for the Western Anatolia region, where feudal ties were broken as a result of being included in the market economy much earlier than in other parts of the country. The gentry of Western Anatolia increased their influence by adding their income from trade to their property wealth and added the important attribute of being educated. This article focuses on the notables of Western Anatolia, whose contribution to the National Struggle is constantly emphasized, but it is not clear what this contribution was or was not. Since the emphasis throughout the article will be on the activities of the notables of the region in the National Struggle, the change in the status of this group and the legal and administrative processes will be briefly emphasized. In addition, the reason why Western Anatolia, which includes the entire Aegean region, the south of the Marmara region, the west of the Mediterranean region and Eskişehir from the Central Anatolia region in today's geographical division, is chosen as the area of interest of the article is because these are the areas where the fate of the liberation struggle was determined. After defining the term "eşraf" in the article, the activities of the eşraf in the period from the occupation of Izmir to the signing of the Mudanya Armistice will be explained. In the creation of the text of the article, academic works describing the years of the National Struggle in almost every province in the Western Anatolia region will contribute. In addition, archival documents, printed works and periodicals of the period are included in the scope of the evaluation, as well as the memoirs written by military and civilian people who participated in the National Struggle will also be used as a source.

Keywords

Notables, Provincial Elites, National Movement, Local Congress Administrations, National Forces, Defense of Rights

1. Giriş

İzmir'in işgaliyle başlayan ve TBMM'nin açılışına kadar devam eden dönemde, Batı Anadolu bölgesinde adeta yerel bir iktidar gibi hareket eden bir yapı oluştu. Yunan işgallerinin haksızlığını açıklamakla işe başlayan, sonuç alamayınca yerel otorite kimliğiyle devletin bazı fonksiyonlarını üzerine alan bu yapının temel unsuru, vilayet meclislerindeki varlığıyla siyasal temsil anlamında tecrübe de edinmiş taşra ileri geleni olan eşraftı. Her ne kadar TBMM açıldıktan sonra belirtilen niteliğini kaybetse de bölge eşrafı, Millî Mücadele boyunca işgal şartlarının zorlamasıyla uyumlu bir grup bilinci içinde hareket etti.¹ Şehirli ve kasaba kökenli olup itibar, güç, mevki ve servet sahibiydiler; fakat o dönem için geçerli olmak kaydıyla, köyün önde gelenleri de eşraf olarak anıldı. Bu da verilen kurtuluş mücadelesini tabana yaymak, geniş katılımı sağlamak adına gerekliydi ve onları bu anlamda harekete geçirence arka planda duran bürokrat ve askerlerdi.² Millî Mücadele dönemi eşrafının formu, yaklaşık bir asır boyu Osmanlı vilayetlerine hâkim olan âyandan farklıydı, şekil değiştirmişti.

Osmanlı taşra yönetimin temel taşı olan âyanlar, merkeze uzak, genelde soya dayalı toplulukların ve üretim biçimlerinin hâkim olduğu, özellikle Arapça konuşulan vilayetlerin önde geleni olarak merkez- taşra ilişkileri üzerinde yoğunlaşan çalışmalara konu olmuştur. Aynı durum Osmanlı hâkimiyetindeki Rumeli ve Kuzey Afrika âyanları için de geçerlidir ve bu çalışmalarda taşra âyanının kapsam, davranış ve faaliyet itibarıyla farklılıkları ortaya konulmuştur. Anadolu'nun Karaosmanoğlu, Tavaslızadeler, Çavuşzadeler, Milaslızadeler başta olmak üzere yerli hanedanlarını inceleyen araştırmacılar, Batı Anadolu bölgesi içinde yaşayan âyanının profilini, davranış özelliklerini devletle olan ilişkilerini netleştirmişlerdir.³ Millî Mücadele dönemiyle ilgili olanlardaysa düşmana karşı verilen mücadele öne çıkarıldığından eşraf özelinde

¹ Osmanlı taşra ileri gelenleri için sınıfsal bir yapıdan bahsedilemez; fakat Meisel'in öngörüsü temel alınarak grup bilinci, grup içi uyum ve gizli ittifaka sahip bilinçli bütünleşik bir yapı içinde hareket ettikleri iddia edilebilir. Antonis Anastasopoulos, "Giriş", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, ed. Antonis Anastasopoulos, çev. Ebru Aksoy, İstanbul: Küre Yayınları, 2021, s. 12-13.

² Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, 8. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 143.

³ Ayan ve eşrafla ilgili çok sayıda çalışmadan birkaçı için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1997; Ali Yayıcıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford: Stanford University Press, 2016; Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar: Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: TTK, 1997. Ortadoğu ve Balkanlar için çok sayıda örnekten birkaçı için bkz. Dina Rizk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu: Musul, 1540-1834*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003; Albert Hourani, "Ottoman Reform and the Politics of Notables," *Beginnings of Modernization in the Middle East*, der. W. R. Polk ve R. L. Chamers, Chicago, The University of Chicago Press, 1968; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ankara: TTK, 1942. Batı Anadolu bölgesindeki âyan ailelerini konu edinen birkaç örnek için bkz. Suraiya Faroqhi, "Wealth and Power in the Land of Olives: Economic and Political Activities of Mürîdzade Hacı Mehmed Ağa, Notable of Edremit," *Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East*, Çağlar Keyder, Faruk Tabak (eds.), New York: State University of New York Press, 1991, s. 77-96; Mübahat Kütükoğlu, "Bir Âyan Âilesi Tavaslızâdeler", *Bellekten*, LXXV/ 273, 447-470, M. Yaşar Ertaş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşmesi Karşısında Bir Osmanlı Ayanı: Tavaslızâde Osman Ağa", *History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, Ankara: Berikan Yay., 2012, s. 117-133.

eksiklikler mevcuttur. Bülent Tanör'ün Anadolu'daki bürokrat, asker ve taşra ileri gelenlerinin kurduğu yerel iktidarlar konusunda eşrafa yaptığı vurgu önemlidir.⁴ Türkiye'nin neredeyse bütün vilayetlerinin Millî Mücadele dönemi tarihleri incelenmiş, dönemin eşrafının kimler olduğu belirlenmiştir. İlgili eserlerde bu gruba, ilgi alanına giren bölge özelinden bakıldığı için genel değerlendirmelerde eksiklikler mevcuttur.

Bu makalede, belirtilen çalışmaların da katkısıyla, bütünün yarısı klasik, diğer yarısı da toplumsal itibar, onur ve saygınlığın öne çıktığı "mütehayyizân" tanımına uyan Batı Anadolu eşrafı konu edilmektedir. Batı Anadolu, Ege bölgesinin tamamıyla güneyi, Akdeniz bölgesinin batısı ve İç Anadolu bölgesinden de Eskişehir'i içine alır. Makalede eşraf teriminin tanımı yapıldıktan sonra bölge eşrafının iktidarla olan ilişkilerinde yaşadığı evrim, farklılaşan özellikleri çerçevesinde Millî Mücadele'ye yaptığı katkı anlatılacaktır. Gayrimüslim, özellikle Rum eşraf, milliyetçiliğin temel olgu olduğu ve Yunanlılara karşı verilen mücadele nedeniyle geri planda tutulacak, Müslüman unsur için de din faktörü üzerinde durulmayacaktır.

2. Eşraf Kimdir? Millî Mücadele Dönemi Batı Anadolu Eşrafının Temel Özellikleri

"Ayân", "ehl-i vücûh", "eşraf-ı belde", "hanedan-ı memleket", "mütehayyizân", "muteberân-ı mahalliye", "mütemevvilân" terimleri, ince anlam farklılıklarıyla taşra elitlerini anlatır.⁵ Klasik dönemden moderne eşraf ve âyan şehrin ileri gelenleridir; geleneksel egemen sınıfın tümünü kapsar şekilde şehir ve kasabalarda oturan, zengin tüccar, esnaf, din adamı, tanınmış tarikat şeyhleri ve büyük toprak sahiplerinden oluşur.⁶ Literatürdeki kullanımda "taşra âyan ve eşrafı" tercih edilmekte ve sık sık kişileri nitelendirme amacıyla yerli yersiz kullanılmaktadır.⁷ Farklı adlandırmalar bir yana eşrafla ilgili en iyi bilinenin neredeyse tamamının isminde "oğlu" ve "zade" eklerinin yer almasıdır. "Zade"nin yanında "hacı" ve daha çok erken dönem âyanı için geçerli olmak üzere "seyyid" de kullanılır.⁸

Taşra elitlerinin merkezî yönetimle ilişkisinde temel faktör onlara siyasi güç ve nüfuz kazandıran servetleridir.⁹ Toprak ve ticaretin başlıca servet kaynağı olduğu Batı Anadolu bölgesinde 20. yüzyılın başından itibaren mülk sahiplerinin arazilerini genişletme

⁴ Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992.

⁵ Biray Çakmak, "Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrafın Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tirîdzâde Mehmet Paşa", *CTAD*, 7/13 (2011), s. 7. "Mütemevvilân"ın resmî belgelerde kullanımı için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye, Emniyet (DH.EUM.EMN), 114-25, ek 3: 20 Nisan 1330.

⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki "Eşraf ve A'yan" Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, 3 (1982), s. 106; *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Özcan Mert, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, "Âyan" maddesi, s. 195-196.

⁷ Bu makale boyunca daha çok yirminci yüzyıl öncesi taşra elitlerini tanımladığı düşünülen "âyan" terimi yerine "eşraf" terimi kullanılacaktır.

⁸ Anastasopoulos, "Giriş", s. 25. Özellikle seyyidlik için bkz. Hülya Canbakal, "Taşra İleri Gelenlerinin "Soyluluğu"na Dair", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, ed. Antonis Anastasopoulos, çev. Ebru Aksoy, İstanbul: Küre Yayınları, 2021, 79-95.

⁹ Anastasopoulos, "Giriş", s. 21

anlamında üç yoldan ilerledikleri görülür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan kanuni düzenlemelerle Maliye Nezareti'ne devredilen Hazine-i Hassa'ya ait toprakları satın alma¹⁰ ve I. TBMM'de Mentеше Milletvekili Tefvik Rüştü Bey'in baltalık ormanlar konusu gündeme geldiğinde söylediği gibi "Manisa'da olduğu gibi eşraftan kişilerin 'kara taşı ilerlete ilerlete' tüm ormanlığa malik oldukları"¹¹ istimlaklerle topraklarını genişletme ilk iki yoldur. Üçüncüsüyse emval-i metruke mallarına el koymalardır ki eşraf bu konuda karşısına çıkan imkanları değerlendirme konusunda mahirdir.¹²

II. Meşrutiyet sonrasında uygulanan Milli İktisat politikasıyla Müslüman eşraf içinden bir grup tarımsal yapı değişiminden faydalandı ve dış pazara yönelik ürün yetiştiren akıllı bir iş adamına benzeyen toprak beyine dönüştü.¹³ Çok sayıdaki örnekten biri olan Raşit Ağazade Mustafa, Aydın ve çevresinde yük ve yolcu taşımacılığı yapmak için Nafia ve Ticaret Nezareti'nden ruhsat almıştı. Kendisi aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Birgi şubesinde azaydı.¹⁴ Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a buğday nakletmek için vagon talebinde bulunan, Alaşehir eşrafından Mustafa Efendi örneğinde olduğu gibi, belirtilen savaşta Kara Kemal'in kurmuş olduğu, Anadolu esnafına dayanan sistemin içinde çok sayıda eşraf da vardı. Mustafa Efendi Millî Mücadele yıllarında Salihli'de ilk cepheyi kuran kişiler arasında yer almıştı.¹⁵ Muğla'da kereste işletmeciliği, tütün, dericilik, zeytin ve zeytinyağı ticareti yapan pek çok eşraf kökenli tüccar Millî Mücadele'ye destek vermişti.¹⁶

Milli İktisat politikasıyla girişimci özellikleri öne çıkarılan bu figürlerin temsil ettiği yerel elitler, İttihat ve Terakki'nin taşra teşkilatı içinde aktifleştirilerek savaş yıllarında merkezî bürokrasinin ekonomi üzerinde siyasi kontrol kurma idealini gerçekleştirmesinde kullanıldı. Belirtilen politika sadece ekonomiyle ilişkili değildi; aynı politikanın uzantısı olarak başta eğitim olmak üzere ulaşım, basın ve hayır kurumları vb.

¹⁰ Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara: TTK, 2000, s. 142-143.

¹¹ Ali Somel, 1920'li Yıllarda TBMM'de 'İstimlak' Tartışmaları, *Yasama Dergisi*, 41 (Ocak-Haziran 2020), s. 222. Devlet tarafından yapılan çiftlik istimlakleri için bkz. Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10, 138.990.1, Ek 3: 30.4.1337; BCA, 272.11, 16.70.15, ek 1: 27.12.1339.

¹² Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 19.bs., 2014, s. 105-106; Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, c. 4, İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım, 2000, s. 1381-1382. Örneğin Bergama'da memurlarla iş birliği yapan eşraf, muhacirlere dağıtılması gereken Ayazmend'deki zeytinliklerden binlerce ağacı kendi zimmetine geçirmişti. Özellikle Nazlıcalı ailesinin fertleri binlerce zeytin ağacını kendi mülkiyetleri altına almışlardı. BCA, 272.11, 8.8.4, Ek 2: 12 Haziran 1332, ek 3: Tarih belirtilmemiş. Ayazmend'deki gelişmelerle ilgili olarak ayrıca bkz. BCA, 272.12, 36.11.5. Meselenin öncesi Osmanlı dönemindeydi. Bununla ilgili yazışmalar için bkz. BOA, Dâhiliye Şifre (DH.ŞFR), 64-47.

¹³ Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 7, 117.

¹⁴ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aydın Kenti Hakkında Bazı Gözlemler", *Tarihsel Süreçte Aydın*, ed. Günver Güneş, Aydın: Aydın Belediyesi Yayınları, 2012, s. 186; Erol Akcan, "Aydın Vilayeti Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Bazı Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54 (Bahar 2014), s. 8.

¹⁵ BOA, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İUM.EK), 18-95, Ek 1: 12 Ağustos 1332; Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: TTK, 1990, s. 115. Kara Kemal'le ilgili olarak bkz. Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, s. 151-152.

¹⁶ Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul: Yelken Matbaası, 1973, s. 122-123.

yapılarla taşraya giren devletle eşraf daha yakın ilişki içine girdi. İttihatçılar bu sayede taşradaki tabanlarını güçlendirirken devlet eliyle güçlenen milliyetçilikten Müslüman eşraf derinden etkilendi.¹⁷

Balkan Savaşları sonrasında yükselen Türk milliyetçiliğinin bölgenin Rumeli kökenli eşrafı üzerindeki etkisi unutulmamalıdır. Tıpkı Balıkesir'de Millî Mücadele'ye verdiği destekle bilinen, Balkanlardan 1800'lerin sonunda göçerek Soma'nın Yırca köyüne yerleşen Yırcalı ailesi gibi bölge eşrafı ya geldiği bölgenin de elitiydi ya da Anadolu'da eşraf statüsü kazanmıştı. Bu aileden Ahmet Şükrü Bey maarif komisyonu üyeliği, belediye meclisi azalığı yanında İttihat ve Terakki'nin kurucu üyesi olduğu gibi 1916 yılında Balıkesir Belediye Başkanlığı da yapmıştı.¹⁸ Bir diğer örnek, Akhisar Cephesi'ndeki Kuvâ-yı Milliye komutanlarından Murat Bey'dir (Tolun); kendisi Serez eşrafından Negova ve Belova'da çiftlikleri olan Hasan Basri Bey'in oğludur. Aile, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında göç ederek önce Bursa'ya sonra Ödemiş'e yerleşmişti.¹⁹ Ahmet Şükrü ve Murat Bey gibi Rumeli kökenli eşrafın Yunan işgallerine verdiği tepkide Balkan milliyetçiliklerine duyulan öfkenin etkisi elbette ki vardı.

İttihatçılar, uyguladıkları sosyo-ekonomik politikalarla mülkiyet ve özellikle zirai sermaye sahibi Müslümanlardan oluşan, orta sınıf özellikleri taşıyan taşra elitlerini daha da öne çıkardı. Çıkarlarını yani mülklerini güvenceye aldığı ve işlerini desteklediği sürece, bu grubun devlete destek vereceği kesindi; aksi durumdaysa topraklarının-mülklerinin ellerinden alınması halinde direneceklerdi.²⁰ Nitekim Yunan işgallerinin geçici olduğunu düşündükleri ilk günlerdeki sessizlikleri, işgallerin devam etmesi, daha önemlisi mülkiyetlerine tehdit olarak algıladıkları Yunanistan'dan 100 bin Rum'un iskân amaçlı bölgeye getirileceği söylentisiyle değişti.²¹ Özetle devlet politikalarıyla ulusal bilincin oluşturulmaya çalışıldığı bölgede, beraber yaşadıkları Rumların desteğiyle işgale başlayan Yunanlılara karşı, eşraf kendi bölgesini kurtarmak için harekete geçecekti.

Kapısına kadar gelen tehlikeye beklenen tepkiyi veren bölge eşrafı köyün ileri gelenlerini de aralarına aldılar. İzmir'in işgalini protesto eden telgraflarda,²² bölgede düzenlenen kongrelerin tutanaklarında isimlerinin önüne eşraf sıfatı eklenen çok sayıda ismin adı geçti. Eşraftan Hüseyin, eşraftan Mustafa gibi. Hatta yaşadıkları bölgede hükümet edecek

¹⁷ Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 84-85, 87.

¹⁸ Merve Üner, "Balıkesir'in Misak-ı Millî Önderlerinden Mühim Bir Şahsiyet: Yırcalızade Ahmet Şükrü Efendi ve Faaliyetleri", *Millî Mücadele'nin 100. Yılı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 2021, s. 753-754.

¹⁹ Nurettin Gülmez ve Meltem Önder, "Akhisar'ın Millî Mücadele Liderlerinden Murat Tolun Bey", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1 (2013), s. 377-378.

²⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 116.

²¹ Doğu Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1981, s. 93.

²² Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s. 60-79. İzmir'in işgalini protesto eden telgraflarda Anadolu geneli için toplamda 138 kişinin adı "eşraftan" tanımlamasıyla verilmiştir. Nurettin Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki Olarak Gönderilen Telgraflar Üzerine Değerlendirme", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: 20 (2022), s. 288.

seviyeye de çıktılar. Aydın işgal edilince şehrin 10 km güneyinde bulunan Koçarlı'da Hacı Yunuszade Mehmet, Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tefik, Hacı Halil İbrahim gibi "köyün ileri gelenleri"nin öncülüğünde geçici bir hükûmet kuruldu. Her ne kadar bu oluşum İtalyanlar tarafından desteklense de "Koçarlı Hükûmeti" halktan para toplayacak, orduya ait depolardaki bazı erzaka el koyarak Aydın'dan kaçan on binlerce muhaciri doyuracak, soygunculuğa karşı önlemler alacaktı.²³

Köyün ileri gelenlerinin öne çıkarılması döneme has bir durumdu ve onların gücü, savaş öncesindeki gibi devlet kaynaklı, sınırlarını devletin çizdiği ölçüde değildi; şartlar güçlerini belirlemişti. Eğirdir'de, kazanın mahalle, nahiye ve köylerinden temsilci olarak gelecek eşraftan oluşan Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı mahalli idare heyetleri kurulacaktı. Bu da 11 mahalleden 33, 36 köyden de 108 kişinin katılımı demekti.²⁴ Eğirdir'de toplamda 141 kişinin eşraf olarak anılması, klasik eşraf niteliklerini taşımayan kişilerin teşkilat kapsamına alındığının kanıtıdır.²⁵ Dolayısıyla servetin belirleyiciliği devam etmekle birlikte Millî Mücadele dönemi taşra ileri gelenlerinin soy, aile ve varlık temelini öne çıkarmak yerine, onları "daha ziyade hal ve davranışları ile saygı ve itibar sağlayabilen halktan insanlar" olarak tanımlamak gerekir. Bu tanımlama da "mütehayyizân" terimine karşılık gelmektedir.²⁶ Köylü eşrafın Millî Mücadele'ye verdiği desteğin, şehirli zengin eşrafla karşılaştırıldığında çok daha fazla olduğu söylenebilir. Bu anlamda cephede savaşmak temel ölçü alınarak, TBMM oturumlarında, kongrelerde alınan seferberlik kararlarına uymayarak, çocuklarını cephede savaşa göndermeyen eşraf eleştirilmiştir.²⁷ Fakat TBMM askerlikten muafiyeti 29 Temmuz 1920 tarihli kanunla resmileştirmiş ve bu kanunla her altı ayda bedel-i nakdi ödeyecek kişilere tecillerini yenileme hakkı tanımıştır.²⁸ Bu arada bedel-i nakdi miktarının belirlenmesinde üyelerinin neredeyse tamamı eşraf olan Heyet-i Temsiliyeler söz sahibiydiler.²⁹

²³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: TTK, 1989, s. 143; Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi...*, s. 93.

²⁴ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 79, 347-350.

²⁵ Muğla örneği için bkz. Türkes, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s. 297-299.

²⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922*, c. 2, 38. baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018, s. 38-39.

²⁷ Özlem Çankaya, "Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018, s. 115.

²⁸ Nuran Koltuk, *Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Askerî ve Malî Kaynakları (Mayıs 1919-Kasım 1920)*, İstanbul: Kitabevi, 2015, s. 227.

²⁹ Mustafa Albayrak, *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 82.

3. İşgallere Karşı Koymalar, Toplanan Kongreler, Kurulan Cemiyetler ve Eşraf

Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes nehirlerinin havzalarında hâkimiyeti sağlamak için farklı tarihlerde üç yol üzerinden ilerleyecek olan Yunan ordusunun ilk harekâtı 15 Mayıs 1919'da İzmir'le başladı; Mayıs ayının 26'sında Manisa, 27'sinde Aydın, 29'unda Turgutlu ve Ayvalık, Haziran ayının başında Ödemiş'in işgaliyle devam etti.³⁰ İşgallere bölge halkının ilk tepkisi Aydın ve Manisa örneğinde olduğu gibi İstanbul'un da yönlendirmesiyle karşılık vermeme şeklindeydi. Zengin eşraf mücadele fikrine taraftar değildi ve sonu belli olmayan bir amaç uğruna para harcamanın gereksiz olduğuna inanıyordu.³¹ Devleti temsil eden memurlar görev yerlerini terk etmişlerdi. Soma eşrafından Yırcalızade Refet Bey kazadaki memurların terk-i vazife etmeleri nedeniyle "hükûmetin şekli ve mahiyetinin tayin ve takdiri konusu"nun ne olacağını İstanbul'a sormuştu.³² İlk şok etkisi on beş gün içinde atlatıldı; Yunan işgal ordusunun Bergama direnişi üzerine Menemen'de yaptığı katliam,³³ Sultanhisar ve Germencik'te çetelerle birlik oldukları gerekçesiyle bölge eşrafından belirlediklerini öldürmesi direnişi ateşledi. Böylece yerel düzeydeki direniş konusunda var olan görüş ayrılıkları neredeyse sonlanmış oldu.³⁴

Direnişi örgütleyense geri planda duran İttihatçılardı ve İttihatçı kökenli ama resmî görevi olmayan Uşak'ta İbrahim (Tahtakılıç), Alaşehir'de Süleyman Sururi (Emekçil), ve Balıkesir, Nazilli, Alaşehir kongrelerinin toplanmasında faal rol oynayan eski İzmir Emniyet müdürü Hacim Muhittin Bey (Çarıklı) öne çıkarıldı. Zürcher'in tezine göre toplanan kongrelerin, kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerine eşraf ve din görevlileri gibi gerçekte etkili olmayan kişileri seçtiren de yine onlardı ve bu sayede kimliklerini saklamayı başarmışlardı.³⁵ Haklılık payı olan bu iddianın eksik yanı İttihatçıların taşradaki etkili teşkilatlıklarına karşın toplumun onlara bakışındaki menfi tavidir. Eşraf ve din adamları sayesinde Millî Mücadele'ye halkın etkin katılımı sağlanmıştı.

Yunan işgallerine karşı Batı Anadolu'yu hareketlendirecek ilk tepki, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin İzmir'in işgaliyle belirlediği İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti şeklindeki yeni adıyla civar şehirlerin merkezlerine gönderdiği telgrafla oldu. Bölgedeki vilayet yönetimleri, Balıkesir'deki gibi, belirtilen telgrafa benzer tepkiler verdi. 16 Mayıs

³⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, c. 2: Batı Cephesi 1. Kısım, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1994, 2. bs., s. 67-68, 79, 100.

³¹ Aydın'da yaşananlar için bkz. Asâf Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın*, sad. Hüseyin Kuruüzüm, Aydın: Kolalı Matbaası, 2005, s. 95-102.

³² BOA, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 52-3/85, ek 2: 27 Haziran 1335.

³³ Yunan askerleri Menemen ve köylerinde yaklaşık 1.000 kişiyi öldürmüşlerdi. Tekeli ve İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken...* s. 121.

³⁴ Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın*, s. 162; Tekeli ve İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken...*, s. 53-54.

³⁵ Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, s. 143.

1919'da Balıkesir Belediye Meclisi üyeleri ve eşrafı toplantı yaptı. Katılımcılar arasında Çatalca Mutasarrıflığı görevinden azledilen Vehbi Bey'le (Bolak) birlikte Hulusi Zarplı, Kocabıyıkzade Mehmet, Ocakizade Talat, Arabacızade Hafız Mehmet, Varnalı İsmail Hakkı Bey gibi Balıkesir'in tanınmış eşrafı vardı. Batı Anadolu'nun kazalara kadar olan bütün idari birimlerinde benzer tavır sergilendi ve yerel azınlıklara duyurulmadan gizli toplantılar yapıldı. Toplantı mekanlarıysa, ilgili mahallin eşrafından birinin eviydi; örneğin Balıkesir'deki ilk gizli toplantı Zarbalızade Hulusi Bey'in evinde 17 Mayıs 1919'da yapılmıştı.³⁶

Bu toplantılar zaman içinde azaldı ve kongre hüviyetine büründü. Bir sistematik çerçevesinde toplanan Batı Anadolu kongrelerinin ilkini, İzmir'de, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti organize etmişti. Paris Konferansı'nın Yunanlılara İzmir'i işgal etme yetkisi verdiği yönündeki kararı şehirde duyulur duyulmaz toplanan 17 Mart 1919 tarihli bu kongreye İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir'den içinde belediye başkanları, din adamları, belediye meclisi üyeleri ve sivil toplum kuruluşlarından temsilciler olan 165 kişi katıldı. Kongrede işgal güçlerine istatistikî verilerle desteklenen bölgenin Türklere ait olduğunun barışçı yollarla kabul ettirme hedefi ilan edildi.³⁷ Katılımcıların profillerine bakıldığında baskın eşraf temsili görülme de yerel vasfıyla öne çıkan Balıkesir ve Nazilli'yle bölgesel nitelikli Alaşehir Kongresi tam bir eşraf kongresidir. Bu anlamda 26 Temmuz 1919'da toplanan İkinci Balıkesir Kongresi adeta öncüdür; 48 katılımcının 41'i eşraf olarak tanıtılmıştır.³⁸ Bu kongrede başkan vekili seçilen, aynı zamanda Balıkesir Belediye Başkanı olan Hafız Mehmet Emin Efendi, kökleri Balya kazası olan Keçecizade ailesinden Ahmet Ağa'nın oğluydu.³⁹ Diğer bir temsilci olan Hasan Basri'nin (Çantay) babası Balıkesir'in zengin eşrafından Çantayzade Halil Cenabi Efendi'ydü.⁴⁰ Kongrelerde kurulan heyet-i temsiliyeler için de benzer durum söz konusudur; Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin 7 üyesinin tamamı eşraf kökenlidir.⁴¹ Bu arada herhangi bir kongre toplanmayan Çine gibi kazalarda da benzer durum yaşanır; Çine Heyet-i Temsiliyesi'nin 9 üyesi de eşraftır.⁴²

Meşruiyetlerini topladıkları kongrelerle sağlayan ve Batı Anadolu'nun neredeyse her vilayet ve kazasında kurulan "Müdafaa-i Hukuk", "Redd-i İlhak" isimli cemiyetler, yapısal özellikleri bakımından İttihatçıların savaş öncesinde kurmuş oldukları cemiyetlere benzemektedir ve bölgedeki askerî birliklerle var olan ilişkisi gizlenmiştir. Her ne kadar siyasetle ve fırkacılıkla bir ilgileri olmadığını beyan etmişlerse de amaçlarına ve

³⁶ Mücteba İlgürel, *Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 66.

³⁷ Tekeli ve İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken...*, s. 56, 61.

³⁸ İlgürel, *Balıkesir Kongreleri*, s. 59.

³⁹ İsmail Oğuz, "Balıkesir'e Değer Katmış Şahsiyetlerden: Kuvâ-yı Milliye Kahramanı ve Milli Mücahid Balıkesir Belediye Başkanı Keçecizade Hafız Mehmet Emin Bey", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7/4 (Aralık 2020), s. 2262-2263.

⁴⁰ Nesimi Yazıcı, "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", *Atatürk Yolu*, 3/12 (1993), s. 432.

⁴¹ İlgürel, *Balıkesir Kongreleri...*, s. 74.

⁴² Tekeli ve İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken...*, s. 139.

yapılanmalarına bakıldığında siyasi bir dernek kimliğindedirler.⁴³ Sivil karakterine vurgu yapılan bu örgütlerin bir diğer özelliği eşrafın sayısal üstünlüğüdür. Batı Anadolu'da kurulan ve günümüz mülki yapılanmasında Balıkesir, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Kütahya, Afyon, Uşak, Manisa illerini kapsayan dokuz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yer alan 182 kişinin yarıya yakını (%39,22) eşraf oluşturmuyordu. Onları 82 kişiyle (%17,67) din adamları takip etmekteydi.⁴⁴ Başkan Hafız İbrahim Bey'in "adeta ufak bir devlet gibi" icraat yaptığını söylediği Isparta Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın 20 kişilik kadrosunun 9'unun eşraf olduğu bilgisi bu çıkarımı doğrulamaktadır.⁴⁵

4. Kuvâ-yı Milliye'nin Örgütlenmesi ve Verilen Destek Anlamında Eşraf

Batı Anadolu bölgesi eşrafı Kuvâ-yı Milliye'nin örgütlenmesinde öncü rol oynadı, daha sonra bu hareketin yönetiminde aktifleşti; ünlü efelerin katılımını da sağladı. Asayişin temininde jandarma birliklerinin yetersiz kaldığı Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, yerleşim birimlerini basma, dağa adam kaldırma gibi eylemleriyle tepki çeken efe ve zeybekler kurulan milis teşkilatı içinde yer aldı. Kanundışılıkları bireysel olmaktan çok toplumsal olaylara dayandığından köylülerin de desteklediği Gökçen Hüseyin Efe, Demirci Mehmet Efe, Halil Ağa'nın bölge eşrafiyla aralarında kökeni geçmişe dayanan organik bir ilişki vardı.⁴⁶ İşgal yıllarında kasaba ve köylerdeki büyük toprak sahipleri Rahmi Apak'ın deyişiyle bu grupların "koltuğu altına sığınmaya mecbur olmuştur."⁴⁷

Efeler, II. Meşrutiyet'in ilk Mebûsan Meclisi'ndeki eşraf kökenli mebuslar için "... bunlar ideal adam olmaktan ziyade menfaat ve her günkü hayat adamı idiler... İttihat ve Terakki'nin idealinden çok uzak eşraf ve mütegalibe idiler."⁴⁸ sözlerini sarf eden Hüseyin Cahit'e (Yalçın) katılıyor olmalıydılar. Bu bağlamda Yunan ilerleyişine zamanında karşılık verilmediğini vurgulayan Yörük Ali Efe'nin şu sözleri dikkate değerdir: "Milleti hep eşraf aldattı. Yoksa biz şimdiye kadar hiç durmazdık."⁴⁹

Güvensizlik temeli üzerine kurulan bu ilişkide tehdide ve hatta sonu ölüme varan olaylar yaşandı. Çerkez Ethem 1919'da Bandırma eşraf ve tüccarı içinden 40 kişiye yazdığı "Müslümanların hayatlarını koruma maksatlı" tehdit mektubunda 60 bin lira istemişti. Paranın ödenmemesi ve hükûmete ya da kumandanlığa yapılacak şikâyet durumunda idam kararı vereceğini söylemişti.⁵⁰ Efe ve zeybeklerden duyulan rahatsızlık 9 Temmuz

⁴³ Zeki Çevik, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-yı Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020, s. 119-120.

⁴⁴ Sıla Gizem, Bihter Alçitepe ve Aykut Türkmenoğlu, "Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Üyeleri Hakkında İstatistiksel Analiz", *Millî Mücadele Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Yunus Emre Çakır-Gözde Kalaycı, Çankırı: Kayıkçı Matbaacılık, 2020, s. 636.

⁴⁵ Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli ...*, s. 79, 81.

⁴⁶ Çevik, *Millî Mücadele'de ...*, s. 84.

⁴⁷ Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi...*, s. 75.

⁴⁸ Murat Turan, "İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Halk Fırkası'na Siyasal Örgütlenme Deneyimleri", *Tarih Okulu Dergisi*, 7/XVIII (Haziran 2014), s. 605.

⁴⁹ Ercan Haytaoğlu, "Aydın Kuvâ-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler", *Belgi*, 1 (Kış 2011/I), s. 58.

⁵⁰ Zübeyir Uzun, "Millî Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuvâ-yı Seyyare'nin Faaliyetleri (1919-1920)", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008, s. 16-17.

1920'de 68 kişinin katledilmesiyle sonuçlanan Denizli Olayı'nda doruk noktasına ulaştı. Denizli'de şehre Aydın ve Nazilli'den gelen Rumların tehciri konusunda yerel eşraf, şehir yönetimi ve Demirci Mehmet Efe arasında anlaşmazlık çıktı. Hükûmet yetkililerinin şehri birer birer terk ettiği sırada bu vahim olay yaşanmıştı. Olayda Denizli ileri gelenlerinin hataları olmakla birlikte kontrolsüz ve taşkın hareket eden zeybekleriyle Demirci Mehmet Efe'nin yaptığı affedilemezdi.⁵¹ Duyulduğunda derin etki yaratan bu olay sonrasında bölge eşrafından kırk kişilik bir grup Çal Kaymakamı Fazıl Bey'le görüşerek "çapulcu ve zeybek güruhunun" kazaya bir daha gelmemesi için hükûmetten ricada bulunmuş, şayet hükûmet gereken önlemleri almazsa kendilerini koruyacaklarını söylemişti.⁵²

Mondros Ateşkesi'nin ilgili maddesi uyarınca ordu birliklerinin büyük kısmının terhis edilmesi, var olanın da dağınık halde olması nedeniyle Yunanlılarla savaşacak askerî birlik mevcut değildi. Yukarıda bir örneği verilen sayısız şikâyete rağmen düşman ilerleyişine karşı eli silah tuttuğu için efe ve zeybeklerin Millî Mücadele lehine kazanılması önemsenmişti. Bir yandan ünlü efelerin Kuvâ-yı Milliye birliklerine katılması için çalışılırken bir yandan da Haziran 1919'da Ayvalık-Bergama, Alaşehir, Çine-Aydın-Nazilli, Denizli-Sarayköy ve Muğla Kuvâ-yı Milliye birlikleri oluşturulmuştu.⁵³ Kısa zamanda başarılı sonuç alınmış ve milis gücün sayısı istenen seviyeye ulaşmıştı. Bu artışın ciddi bir maliyeti olacaktı ve bu noktada eşrafın maddi desteğine ihtiyaç duyuldu. Oysa eşraf Birinci Dünya Savaşı sırasında elinde ne kadar para birikmiş olursa olsun bu büyüklükteki kuvveti besleyecek oranda nakde sahip değildi. Bu nedenle eşrafın güçlü bir temsille topladığı kongrelerin işlem yükünü Kuvâ-yı Milliye'nin masrafları oluşturdu. Bu birlikler için yapılan harcamaların önemli bir kısmı iane adıyla para ve mal yardımı şeklinde halktan sağlandı. Beledi vergilerden belirlenen miktarda pay, ithal ve ihraç edilen ürünlerden alınan resim yanında farklı gelir kalemleri ihdas edilmişse de para ve mal yardımlarının payı büyük olmuştu.⁵⁴ Eşraf aynı zamanda kimden ne kadar yardım alınacağını belirleme konusunda köy ve mahalle muhtarları, köy ihtiyar heyetlerinden destek aldı.⁵⁵ Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinde kurulan menzil teşkilatı vasıtasıyla gücünü daha da sağlamlaştırdı;⁵⁶ menzil teşkilatı kadrolarındaki alay, tabur ve bölük komutanları bölge eşrafı arasından seçildi.⁵⁷

⁵¹ Bilal Yıldız, "Yeni Belgeler ve Çalışmalar Işığında Denizli Vak'ası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2013/2), s. 173-174.

⁵² Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli ...*, s. 214.

⁵³ Günver Güneş ve Müslime Güneş, "Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziyeye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri", *Belgi*, 18 (Yaz 2019/II), s. 1256-1257.

⁵⁴ Koltuk, *Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin...*, s. 199; Albayrak, *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri...*, s. 88-89.

⁵⁵ Koltuk, *Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin...*, s. 213.

⁵⁶ İlgürel, *Millî Mücadelede Balıkesir Kongreleri*, s. 126. Üçüncü Balıkesir Kongresi'nde kurulan menzil müfettişlikleri için seçimler, cephede savaşacak birliklerle ilgili düzenlemeler yapıldığı gibi ödenecek maaşlar da belirlenmişti. *Gös. yer*

⁵⁷ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Bölgesel Kurtuluş Savaşı'ndan Ulusal Kurtuluş Savaşı'na", *Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernitenin Doğusu*, c. 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 181-182.

5. Eşrafın Etkinliğinin Kırılması

İzmir'in işgaliyle başlayan Yunan ilerleyişinin devam ettiği süreçte Batı Anadolu bölgesinin kaderini belirleyen eşrafın etkinliği Sivas Kongresi'nin hemen öncesinde azalmaya başladı. Ülkenin bütünü kapsayan kurtuluş programıyla öne çıkan Sivas Kongresi karşısında yerel kaldıkları sürece güç yitireceklerini kestiremediler ve bu nedenle Mustafa Kemal'in başlattığı hareket içinde yer alma konusuna olumlu bakmadılar. Alaşehir Kongresi'nde Sivas'tan gelen davete rağmen delege göndermeme kararı aldılar.⁵⁸

Bu mesafeli duruşa karşın bölgeden Sivas'a gidenler oldu. Bu kişiler Batı Anadolu kongre sistemi adına değil, bağlı oldukları vilayetin temsilcisi sıfatıyla katılımcı olmuşlardı.⁵⁹ Sivas Kongresi bitince Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükûmeti arasında başlayan çatışma Ferid Paşa Hükûmeti'nin düşmesiyle sonuçlandı. Bu başarı üzerine bağlılık mesajları birer birer geldi. Isparta Mutasarrıflığı İstanbul Hükûmeti ile bağlantısını keserek, Heyet-i Temsiliye'ye bağlandı.⁶⁰ "Muğla seçkinleri" de "Mustafa Kemal hareketine" katılma kararını 17 Eylül 1919'da aldı.⁶¹ Yalnız kalan eşraf ağırlıklı Balıkesir ve Alaşehir kongre düzeni, Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye karşı mesafeli duruşunu terk etmek zorunda kaldı. Şartlar değişmişti. 12 Kasım 1919 tarihinde General Milne tarafından belirlenen hattın gerisinin Yunan egemenliğinde yeniden düzenleneceği ve hattın batısında kalan alanda yaşayan Türklerin bu bölgeyi boşaltacakları söyleniyordu. Üstelik hem Yunan ilerleyişine hem de Anzavur isyanına karşı koymada zorlanan Kuvâ-yı Milliye'nin masrafları karşılanamayacak seviyeye ulaşmıştı. Bu gelişmelerin gölgesinde toplanan Dördüncü Balıkesir Kongresi'nde "Doğu ile Batı Anadolu'daki milli hareket arasında amaç bakımından fark olmadığı" açıklandı ve tek kitle halinde Erzurum'dan İzmir'e kadar bütün memleketin aynı heyecanla mücadeleye atıldığı ilan edildi.⁶² Artık Mustafa Kemal'in başkanı olduğu Heyet-i Temsiliye'nin önderliği tanınmıştı; sıra Kuvâ-yı Milliye'ye gelmişti. İlk adımı Kuvâ-yı Milliye örgütlerinin harcamalarını hazineден karşılama ve yardım usulünü kaldırma kararıyla atan TBMM, 16 Mayıs 1920'de Kuvâ-yı Milliye güçlerini Müdafaa-i Milliye teşkilatı kapsamına alarak gereksinimlerini hükûmetçe sağlama kararı aldı.⁶³ Böylece Batı Anadolu eşrafı Kuvâ-yı Milliye bağlamında da inisiyatifi kaybetmiş oluyordu.

⁵⁸ Tekeli ve İlkin, "Bölgesel Kurtuluş Savaşından Ulusal Kurtuluş Savaşına", s. 181-182.

⁵⁹ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s. 339.

⁶⁰ Haluk Selvi ve Bülent Cırık, *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020, s. 198.

⁶¹ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s. 331.

⁶² Albayrak, *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri...*, s. 166-167; Ergil, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, s. 81-82.

⁶³ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. bs., 2008, s. 307-308.

6. Sonuç

Millî Mücadele boyunca eşraf Batı Anadolu'nun işgale uğrayan bölgelerinin kurtuluşu adına grup bilinci içinde harekete ederek kongreler topladı, cemiyetler kurdu ve milis güçleri örgütledi. Asker ve bürokratların geri planda kalması onlara geniş bir hareket alanı açmıştı. II. Meşrutiyet'in ilanından beri biriktirdiği siyasi temsiliyet anlamındaki tecrübesini bu ortamda kullandı. Grup içine alınan köylü eşraf sayesinde, köylüyle neredeyse bire bir etkileşim içine girdi; daha çok insana ulaşarak Millî Mücadele'ye dâhil etmeyi başardı. En önemli avantajları bölge halkının bürokratlara-memurlara karşı mesafeli duruşu, savaş istemediği için de ordu personeline karşı benzer yaklaşımıydı.

Toprak zenginliği yanında yirminci yüzyılın başından itibaren bölge eşrafının temel servet biriktirme alanı ticareti ve özellikle tüccar kökenliler yeterli miktarda servet biriktirince başta İzmir olmak üzere bölgenin diğer şehirlerinin merkezlerine göçtüler. Fakat Millî Mücadele dönemine ait kayıtlarda "zengin eşraf" olarak tanımlananların çoğu şehre göçenler değil kasabaların zenginleri olmalıdır. Servetlerinden daha çok toplum içindeki saygınlıklarıyla tanınan köylü eşraf cephede savaşırken şehir kökenlilerse yaptıkları maddi yardımla Millî Mücadele'ye destek verdiler. Zengin eşraf içinde toprak sahibi olanlar kalıcı işgali kesinlikle istemezken yabancı ve azınlık sermayesiyle ortaklık kuranlar ise daha farklı düşüncedydiler.

İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu eşrafı Türkiye tarihinde bir örneği görülmeyecek yerel iktidar olma tecrübesini yaşadı. Haziran 1919'da başlayıp en iyi ihtimalle beş ay süren zaman diliminde hükûmetmiş gibi vergi toplamadan, askere çağırmaya kadar bölgenin kaderini tayin edecek kararlar aldı. Eylül'de Sivas Kongresi'yle yıldızı sönmeye başlayan eşraf yavaş yavaş geri plana itildi; düzenli orduya geçişle birlikte uzunca bir süre kabuğuna çekilerek siyaset sahnesinde görülmedi. Özellikle köy kökenli olanlar gelenekçiliğini-muhafazakarlığını koruyarak burjuvalaşamadı.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30.10, 138.990.1

272.11, 8.8.4

272.11, 16.70.15

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye, Emniyet (DH.EUM.EMN), 114-25

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İUM.EK), 18-95

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 52-3/85

Dâhiliye Nezareti Şifre (DH.ŞFR), 64-47

Kitaplar-Makaleler

Akcan, Erol. "Aydın Vilayeti Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Bazı Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54 (Bahar 2014): 1-38.

Albayrak, Mustafa. *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

Alçıtepe, Bihter-Sıla Gizem-Aykut Türkmenoğlu. "Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Üyeleri Hakkında İstatistiksel Analiz". *Millî Mücadele Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Yunus Emre Çakır-Gözde Kalaycı, Çankırı: Kayıkçı Matbaacılık, 2020: 623-642.

Anastasopoulos, Antonis. "Giriş". *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*. Ed. Antonis Anastasopoulos. Çev. Ebru Aksoy. İstanbul: Küre Yayınları, 2021: 11-33.

Apak, Rahmi. *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: TTK, 1990.

Avcıoğlu, Doğan. *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*. C.4. İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922*. C.2. İstanbul: Remzi Kitabevi, 38. bs., 2018.

Çakmak, Biray. "Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrâfın Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tirîdzâde Mehmet Paşa". *CTAD*, 7/13 (Bahar 2011): 3-29.

Çankaya, Özlem. "Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.

Çevik, Zeki. *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020.

Gökbel, Âsaf. *Millî Mücadele'de Aydın*. Sad. Hüseyin Kuruüzüm. Aydın: Kolalı Matbaası, 2005.

Gülmez, Nurettin. "İzmir'in İşgaline Tepki Olarak Gönderilen Telgraflar Üzerine Değerlendirme". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2022): 275-304.

- Gülmez, Nurettin-Meltem Önder. "Akhisar'ın Millî Mücadele Liderlerinden Murat Tolun Bey", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 11/1 (2013): 375-386.
- Güneş, Günver-Müslime Güneş. "Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziyeye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri". *Belgi*. 18 (Yaz 2019\II): 1255-1280.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3.bs., 2008.
- Haytaoğlu, Ercan. "Aydın Kuvâ-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler". *Belgi*. 1 (Kış 2011\I): 51-72.
- İlgürel, Mücteba. *Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 19. bs., 2014.
- Koltuk, Nuran. *Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Askerî ve Malî Kaynakları (Mayıs 1919-Kasım 1920)*. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Köstüklü, Nuri. *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Ergenç, Özer. "Osmanlı Klâsik Dönemindeki "Eşraf ve A'yan" Üzerine Bazı Bilgiler". *Osmanlı Araştırmaları*. 3 (1982): 105-118.
- Ergil, Doğu. *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1981.
- Oğuz, İsmail. "Balıkesir'e Değer Katmış Şahsiyetlerden: Kuvâ-yı Milliye Kahramanı ve Milli Mücahid Balıkesir Belediye Başkanı Keçecizade Hafız Mehmet Emin Bey". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 7/4 (Aralık 2020): 2258-2310.
- Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay. "19. yüzyılın İkinci Yarısında Aydın Kenti Hakkında Bazı Gözlemler". *Tarihsel Süreçte Aydın*. Ed. Günver Güneş. Aydın: Aydın Belediyesi Yay., 2012: 117-196.
- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Selvi, Haluk-Bülent Cırık. *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.
- Somel, Ali. "1920'li Yıllarda TBMM'de 'İstimlâk' Tartışmaları". *Yasama Dergisi*. 41 (Ocak-Haziran 2020): 215-235.
- Tanör, Bülent. *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992.
- Terzi, Arzu. *Hazine-i Hassa Nezareti*. Ankara: TTK, 2000.
- T.D.V. *İslam Ansiklopedisi*, Özcan Mert, 4. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991: 195-198.
- Tekeli, İlhan-Selim İlkin. *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: TTK, 1989.
- , "Bölgesel Kurtuluş Savaşı'ndan Ulusal Kurtuluş Savaşı'na", *Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernitenin Doğuşu*, c. 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003: 165-204.
- Toprak, Zafer. *Millî İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

- Turan, Murat. "İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Halk Fırkası'na Siyasal Örgütlenme Deneyimleri", *Tarih Okulu Dergisi*. 7/XVIII (Haziran 2014): 595-625.
- Türk İstiklâl Harbi. C.2: Batı Cephesi 1. Kısım, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2. bs.,1994.
- Türkeş, Ünal. *Kurtuluş Savaşında Muğla*. İstanbul: Yelken Matbaası, 1973.
- Uzun, Zübeyir. "Millî Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuvâ-yı Seyyare'nin Faaliyetleri (1919-1920)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Üner, Merve. "Balıkesir'in Misak-ı Millî Önderlerinden Mühim Bir Şahsiyet: Yırcalızade Ahmet Şükrü Efendi ve Faaliyetleri". *Millî Mücadele'nin 100. Yılı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu*. Ankara, 2021: 751-769.
- Yazıcı, Nesimi. "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi". *Atatürk Yolu*. 3/12 (1993): 431-445.
- Yıldız, Bilal. "Yeni Belgeler ve Çalışmalar Işığında Denizli Vak'ası". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18 (2013/2): 157-181.
- Zürcher, Erik Jan. *Millî Mücadelede İttihatçılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. bs., 2013.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. Safiye KIRANLAR | Sakarya Üniversitesi |
kiranlar[at]sakarya.edu.tr | ORCID: 0000-0001-7556-3797

Uludağ Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden 1993 yılında mezun oldu. 1996'da Sakarya Üniversitesi'nden Yüksek Lisans derecesini, 2005 yılında da İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nden Doktor unvanını aldı. *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)* (TTK, 2013) ve *Ali Kemal Toplu Yazıları (1908-1909)* (İSİS, 2010) adlı kitapları bulunmaktadır. *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları* (Der Yayınları, 2019) adlı eserin editörlerindedir. Halen Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalışmaktadır. İlgili alanı son dönem Osmanlı Tarihi ile Erken Cumhuriyet dönemidir ve kent tarihi, ticareti tarihi, sosyal yardım konularında makaleleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Safiye KIRANLAR | Sakarya University |
kiranlar[at]sakarya.edu.tr | ORCID: 0000-0001-7556-3797

Safiye Kiranlar graduated from Uludağ University, Necatibey Faculty of Education, Department of History Teaching in 1993. She received her master's degree from Sakarya University in 1996. In 2005, she received her doctorate at the Institute of Atatürk's Principles and Revolution History at Istanbul University. She has books titled *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri* (TTK 2013) and *Ali Kemal Toplu Yazıları (1908-1909)* (İSİS 2010) She is one of the editors of the work called *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları* (Der Yayınları 2019). She is still working at Sakarya University, Department of History. Her areas of interest are the late Ottoman History and the Early Republican period. She also has articles on the history of the city, the history of trade, and social aid.

